

Курінний О.В.

ДЕРЖАВНА МОВА В СИСТЕМІ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ ІНТЕГРАЦІЇ МОВНИХ МЕНШИН ДО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Статтю присвячено проблемі інтеграції відособлених етномовних груп до українського суспільства за допомогою освітньої сфери. Розглянуто традиційну освітню політику низки найбільших держав світу, спрямовану на інтеграцію їх суспільств шляхом мовної асиміляції власних меншин – у порівнянні із освітньою політикою України відповідно до її міжнародних зобов'язань. Зроблено висновок щодо необхідності забезпечення оптимального балансу між етнокультурними прагненнями меншин, а також соціально-економічними інтересами цих меншин і суспільства загалом – шляхом викладання низки предметів державною мовою в освітніх закладах меншин.

Ключові слова: державна мова, освіта, мовні меншини, етномовний, мовна політика, суспільство.

Злободенність нашого дослідження зумовлена, насамперед, інтенсивністю та невинуватою і подеколи безпідставною політизацією загальноукраїнської дискусії щодо самого наміру міністра освіти України І. О. Вакарчука поступово запровадити викладання українською мовою окремих (головним чином технічних) дисциплін у школах та вищих навчальних закладах із недержавними мовами навчального процесу. Інформацію про це рішення було поширено навесні-влітку 2008 року, і вона одразу ж набула широкого розголосу як на рівні побутової свідомості пересічних українських громадян, так і в масштабі загальноукраїнського протистояння політичних еліт. При цьому зазначене протистояння не лише вийшло за межі правових питань у сучасній політико-пропагандистську площину, а й набуло надмірно радикального характеру, коли народний депутат України з табору Партії регіонів, що позиціонувався в ЗМІ як «правозахисник» [1], дозволив собі оголосити ініціативу міністра освіти щодо подальшого впровадження української мови у навчальний процес ВНЗ «нацистською» [2, 2]. У зв'язку з цим одним із основних завдань даного дослідження буде встановлення правомірності зазначеної пропозиції міністерства, обґрунтування її відповідності принципу верховенства права (і принципу пропорційності як його складовій), а також загальноновизнаним міжнародно-правовим актам і механізмам у сфері захисту прав людини та національних, етнічних, мовних меншин. Наше дослідження буде здійснюватися у контексті співвідношення і взаємовпливу двох основних функцій освітньої системи: навчання людини і створення їй умов для здобуття знань, а крім того, – виховання людини як особистості, її соціалізації.

Робота спирається на значну за обсягом джерельну базу, зокрема, на вітчизняні нормативні акти та міжнародні договори; історичні праці та спогади очевидців певних подій; документальні джерела, а також вітчизняні та іноземні правові, педагогічні, етнолінгвістичні й політологічні доктринальні праці (головним чином статті та енциклопедії, матеріали конференцій); матеріали всеукраїнського перепису населення 2001 року, архівні джерела і сучасні електронні збірки статистичних даних щодо мовного розподілу школярів та студентів; матеріали друкованих ЗМІ, електронні ресурси та інформаційні повідомлення.

У процесі подальшого розкриття визначених у вступі педагогічних функцій та завдань освіти необхідно спершу наголосити на відмінностях у їх сутності і взаємному співвідношенні у різних типах суспільства. Дійсно, освітній процес в однопартійних державах, а також у багатопартійних щодо найбільш чисельної або ж політично панівної спільноти відбувається гармонійно: освітня система збагачує людей знаннями і соціалізує їх за участі рідної такому населенню мови. Складнішою є ситуація з нетитульними та нечисленними етномовними меншинами в державах: тут у процесі реалізації основних педагогічних функцій пріоритет повсякчас віддавався не навчання, але передусім соціалізації з огляду на необхідність інтеграції цих меншин до панівної нації як основної передумови до збереження стабільності держави. При цьому через відмінність між панівною (державною чи офіційною) мовою та мовою меншин соціалізація завжди набувала форм їх примусової асиміляції в багатопартійних державах, а такими були практично всі тогочасні держави в світі.

Зокрема, в Європі із послабленням в університетах наприкінці Середньовіччя ролі латини

як єдиної міжнародної мови науки, освіти і викладання, проблема мови в системі освітніх закладів (як шкіл, так і колегіумів й університетів) вирішувалася в усіх без винятку новосформованих національних державах однозначно і виключно на користь домінуючої чи державної мови із наміром цілковитого знищення мов меншин. Такий намір можна пояснити хибним, але традиційним для тогочасного світу розумінням ліквідації національних мов (і особливостей взагалі) як найефективнішого засобу інтеграції представників меншин у загальнодержавне суспільство. Зазначена тенденція лінгвоциду шляхом освіти почала набирати силу з появою національних держав, досягла свого апогею в XIX ст. і тривала в демократичних європейських державах аж до 70-х років ст. XX. Освячена століттями традиція асиміляції меншин у процесі здобуття ними освіти була притаманна усім без винятку тогочасних держав.

Характерним прикладом знищення самобутності меншин була «моноетнічна» нині Франція. Велика Французька революція остаточно закріпила в широкому вжитку поняття «французька нація». Після того як у пізньому Середньовіччі до складу централізованої французької держави, а отже й до «французької нації» були включені іншомовні та іноетнічні баски, бретонці, корсиканці (італійці), а також гасконці, провансальці та ельзасці (німці) – впродовж наступного часу, зокрема протягом усього XIX ст. й до 50-х років XX ст. велася політика активного офранцузування етнічних меншин, що проявлялося також у цілковитій неможливості здобуття освіти рідною для меншин мовою. Така послідовна асиміляторська політика принесла свої результати: якщо на початку XVI ст. Н. Макіавеллі розглядав Бретань, Бургундію, Гасконь та Нормандію у контексті новоприєднаних держав, населення яких помітно відрізняється за мовою від французів [3, 54], – нині ж уже ніхто не пам'ятає про такі народи, як авіньяки та нормандці [4]. Ще в середині XIX ст. у Франції щонайменше чверть населення не розмовляла французькою і взагалі не розуміла державну мову, однак значною мірою завдяки освітній сфері наприкінці XIX ст. вдалося утвердити французьку мову в якості єдиної мови «високої культури» на всій території держави, створивши вже у XX ст. національний міф щодо природності, швидкоплинності і давності такої мовної ситуації [5]. Чисельність носіїв мов меншин скоротилася з понад 10 мільйонів до декількох сот тисяч переважно осіб похилого віку: так, на початку XX ст. половина населення на території історичної Бретані розмовляло виключно рідною мовою, інші ж були двомовними, в 30-х роках бретонською мовою розмовляло вже лише 1,3 мільйони, а в середині

50-х років – лишилось тільки 100 тисяч одномовних. Якщо на початку XX ст. на території поширення окситанської (провансальської) мови проживало до 12 млн осіб, більшість з яких вважали провансальську рідною, то нині цією мовою так чи інакше володіє лиш півтора мільйони осіб, а розмовляє – приблизно 600 тисяч. У 1900 р. менш ніж 10 % населення провінції Ельзас-Лотарингія у складі Німецької імперії вважало рідною та розмовляло французькою мовою (інші німецькою), причому в межах історичного Ельзасу 95 % населення було німецькомовним [6, 169]. На початку XXI ст. лише 39 % дорослих мешканців Ельзасу і менш ніж 10 % молоді могли вільно розмовляти німецькою [7].

На початковому етапі колонізації Латинської Америки католицькі монархи Іспанії і зокрема Карл V вимагали від усіх своїх нових підданих вивчати іспанську, подібно до того, як їх попередники нав'язали вивчення кастильської мови завойованим арабським територіям для того, щоб згуртувати населення територій, якими керувала Кастилія. В 1770 р. Карлос III оголосив іспанську єдиною мовою Імперії, і наказав адміністративним, судовим і духовним властям ліквідувати всі інші мови. Однак навіть після трьох століть іспанського панування в Мексиці 60 % народів говорили рідною мовою. Після здобуття незалежності нові нації та їх лідери утверджували іспанську мову як засіб зміцнення національної єдності і проведення модернізації шляхом освіти. Ліберальні уряди розпочали здійснення кроків у напрямку розбудови освітньої системи, спрямованої перш за все на іспанізацію корінних народів. Вважалося, що це допомагатиме корінним народам краще інтегруватися до нової нації. Ця тенденція набула сили в 40-х рр. XX ст. [8] і лише в повоєнний час зазначена тенденція почала суттєво змінюватися. Наслідки асиміляторської політики не змусили себе довго чекати. Так, у 1820 р., одразу по здобуттю Мексикою незалежності, 60 % населення країни говорило мовами корінних народів. Але вже в 1889 р. Антоніо Гарсія Кубас обчислював відсоток населення, що говорить корінними мовами Мексики, у 38 %. Наприкінці XX ст. він впав до 6 %. Лише з початком 90-х рр. XX ст. політика Мексики щодо власних корінних народів та їх національних мов, що саме стрімко зникали, зазнала суттєвої зміни.

Так само і швидке відмирання рідних мов корінних народів у Сполучених Штатах було спричинене послідовною політикою влади США з асиміляції народів у системі освіти. Протягом майже століття мови індіанців та гавайців були об'єктом цілеспрямованого нищення. У 1869 р. Федеральна комісія з прав індіанців підсумувала: «У мовних відмінностях криються дві трети-

ни наших неприємностей. Варварські діалекти потрібно витіснити, і англійська мова має посісти їх місце». Комісія також зазначила що «спільність мови формує подібність настроїв і думок». Основними осередками знищення мов народів стали державні та місіонерські навчальні заклади, де студентам було заборонено розмовляти рідною мовою: за це передбачалося тілесне покарання. Подібний стан речей у США тривав аж до 1950-х років ХХ ст. Лише у 1990 р. федеральний уряд докорінно змінив своє негативне ставлення до мов корінних народів із прийняттям Конгресом Акту про мови корінних американців, де проголошено політику збереження тубільних мов [9, 15–18].

На тлі наведених вище фактів не видається дивною та винятково цинічною асиміляційна політика російського царату. Зокрема, характеризуючи завдання щойно заснованого у Києві нового російського університету, міністр освіти Сергій Уваров відверто наголошував на меті «поширювати російську освіту й російську національність на спольщених землях Західної Росії» [10, 191]. Публіцист Орландо Файджес у «Трагедії народу» також описував зусилля Російської імперії наприкінці ХІХ ст. (після 1881 р.), спрямовані на придушення рідних мов народів, охоплених націоналістичними рухами: «Польським студентам у Варшавському університеті, наприклад, доводилося зазнавати цинічної зневаги з огляду на вивчення їх рідної літератури в російському перекладі. Студентів могли виключити з навчального закладу через розмову польською мовою в гуртожитках. Антон Денікін, майбутній лідер Білого руху, як представник російського народу у навчальному закладі, був зобов'язаний стежити за розмовами своїх польських однокурсників». Однак царські репресії у сфері вищої освіти супроти українців – народу, чие право на освіту рідною мовою в Російській імперії заперечувалося чи не найпослідовніше, – були найбільш жорстокими та цинічними. Зокрема, в циркулярі Міністерства народної освіти імперії Харківському університету, виданому в середині ХІХ ст., зазначалося необхідність «сприяння розвиткові російського просвітництва з російського начала нашої народності» на противагу «необдуманим поривам провінційного духу». Знаменитий нині Валуєвський циркуляр від 1963 р. засвідчивши, що «навчання в усіх без винятку училищах загальнопольською мовою і вживання в училищах малоруської мови ніде не допущено», передбачав ще й припинення допуску до друку навчальних книг українською мовою. Наостанок варто зазначити, що в циркулярі стверджувалося – «ніякої окремої малоруської мови не було, немає і не може бути». Освітні питання було до-

кладно враховано в Емському указі, складеному на основі висновків особливої комісії «Для пресечення українофильської пропаганды» від 1875 р.: не допускати в початкових училищах викладання жодних предметів українською мовою, очистити бібліотеки всіх нижчих і середніх училищ (за 60 років до сумнозвісних подій у нацистській Німеччині. – О. К.) від книг українською мовою, а також звернути особливу увагу на особовий склад університетів українських губерній на предмет благонадійності кожного щодо українофильської пропаганди» [11, 259–263].

Принагідно варто відзначити надзвичайну ефективність запровадження єдиної мови в освітній системі панівних націй як найважливішого засобу знищення національної самобутності їхніх меншин. Найпереконливіше це підтверджується долею самобутнього, однак найбільш відірваного від національних центрів регіону українства – Більщини або Підляшшя. Етнічна приналежність населення цього регіону до українців (малоросів) підтверджувалася етнографічними оглядами [12] та заснованими на переписах населення енциклопедичними працями [13, 356] Російської імперії, а також визнавалося переважною більшістю дослідників з етнографії та філології, зокрема, О. Ріттіхом, Л. Нідерле, Е. Карським, Н. Дурново, Н. Соколовим та Д. Ушаковим, В. Ганцовим, І. Зілінським та Л. Оссовським [14, 15-16] і навіть у працях М. Довнар-Запольського та Д. Шендрика [15]. Так, згідно з російським переписом 1897 р., Більський повіт населяли 64, 3 тисячі (39,1 %) українців, 57,3 тисячі (34,9 %) поляків, 24,5 тисячі (14,9 %) євреїв, 9,7 тисячі (5,9 %) росіян і 8 тисяч (4,9 %) білорусів. Саме цим пояснюється й відверте небажання місцевого населення здобувати освіту білоруською мовою. Однак запроваджена в 60-ті роки ХХ ст. масова система освіти білоруською мовою на цих землях принесла свої плоди – нині до 80 % населення по окремих гмінах Підляшшя називає себе «білорусами». При цьому відповідно до проведеного білоруським дослідником аналізу даних перепису населення в Польщі від 2000 р. у порівнянні зі статистикою релігійного складу населення – стає зрозуміло, що білоруську національну самосвідомість зберегло населення тих місцевостей, де залишилися школи із білоруською мовою викладання чи принаймні із вивченням білоруської мови. Радіо, телебачення, преса, інші прояви культурно-фольклорної діяльності мали при цьому другорядне значення у процесі формування самосвідомості православного населення Польщі [16]. Як бачимо, білоруськомовна освіта на Підляшші не лише допомогла асимілювати місцевих українців та перетворити їх на «білорусів», але ще й

сприяла збереженню в них білоруської самосвідомості впродовж усіх повоєнних років.

Лише наприкінці ХХ ст. під впливом новоформованої системи захисту прав людини у численних міжнародних та загальноєвропейських актах, зазначена тенденція в більшості країн Західної цивілізації почала змінюватись. Історично з усіх держав Європи (а можливо і світу) лише Швейцарія протягом усієї своєї історії послідовно демонструвала виважений і толерантний підхід до запровадження мови освітніх закладів, залишивши це питання прерогативою моноетнічних кантонів. Нині ж міжнародні договори світової спільноти та Європейського співтовариства закріпили надзвичайно широкий за обсягом перелік прав національних та мовних меншин і відповідних зобов'язань держави. Одним із основних таких прав, що змістовно включає в себе в якості механізмів свого захисту ряд інших прав, є право на неасиміляцію [17, ч. 2 ст. 5] як одне з найважливіших етнічних та культурних прав. Це право можна розуміти також як створення сприятливих умов для представників меншин виражати свої особливості та розвивати свою культуру, мову, релігію, традиції та звичаї, надання їм належних можливостей для вивчення рідної мови або навчання рідній мові [18, ч. 2, 3 ст. 4]. Держава повинна передбачити надання дошкільної, початкової, середньої, професійно-технічної, університетської та іншої вищої освіти мовами меншин, вжити заходів для забезпечення викладання їх історії та культури, засобом відображення яких є відповідна мова меншини [19].

Під впливом норм міжнародного права сталися зміни й інших країнах. Так, у Бельгії після серйозної політичної кризи 1968 р., спричиненої конфліктом щодо мови викладання в Лувенському католицькому університеті, низка законів, прийнятих протягом 1970-х років, окреслила територію вживання фламандської мови, зокрема і у сфері освіти. Реформування освітньої сфери відбувалося й у більш реакційних державах. Так, у 1982 р. Франція офіційно визнала існування «корінних етнічних меншин», їх мов і культури; водночас у школах введено вивчення корсиканської, каталанської, баскської, бретонської, фламандської, ельзаської та окситанської мов і діалектів [20]. У квітні 2001 р. міністр освіти Франції Жак Ланг офіційно визнав перебування регіональних мов Франції у пригнобленому становищі протягом більш ніж двох століть і заявив, що у французьких публічних школах запроваджується двомовне навчання. Щоправда подібна ініціатива уряду знайшла як прибічників, так і супротивників, а вищу освіта мовами меншин – корінних народів – так і не було запроваджено [21].

У 1992 р. до ст. 4 Конституції Мексики планувалося внести зміни щодо відродження куль-

турної багатоманітності мексиканського народу – шляхом взяття державою на себе обов'язку захищати й плекати прояви даного багатоманіття. У грудні 2002 р. у Мексиці було прийнято Закон про мови корінних народів (*Ley General de Derechos Lingüísticos de los Pueblos Indígenas*), що заклав основи для збереження, відродження і розвитку корінних мов.

У фарватері політики беззастережного визнання інтересів національних і мовних меншин та ефективного задоволення їхніх освітніх потреб рухається й Україна, яка ратифікувала всі цитовані вище світові та загальноєвропейські міжнародні акти щодо захисту прав меншин, зокрема й мовних, в освітній сфері. З огляду на поліетнічний склад населення української держави, поширення на її території низки мов меншин, нашій державі доводиться шукати оптимальний баланс між потребою захисту прав меншин і забезпеченням їх долучення до суспільного життя країни через знання державної мови.

Сучасна самостійна Україна, що проголосила себе правовою державою, обрала цілковито інший шлях взаємовідносин із власними меншинами. Владна верхівка України, публічна адміністрація а також основні прошарки українського суспільства – від національної еліти, державно-політичних діячів та інтелігенції до середнього класу й пересічних громадян цілковито й беззастережно визнали за меншинами право на самобутність. Можна вважати, що, перебуваючи впродовж віків під невпинним асиміляторським тиском, зазнаючи обмежень у різних сферах національного життя з боку інших народів, українці свідомо й одноставно не бажали повторення подібного сценарію для меншин власної держави, надавши їм безпрецедентні для сучасного світу можливості національно-культурного розвитку, які найбільш контрастують із аналогічними правами меншин європейських держав – саме у сфері освіти. До того ж багато в чому освітня політика сучасної України була зумовлена історичним спадком нашої держави, зокрема відносно недавнім завершенням формування її території, включенням до складу УРСР етнічно неукраїнських анклавів і, як наслідок, появою на її території меншин із розвиненою соціально-культурною інфраструктурою, зокрема густою мережею осередків національних громадських організацій та культурно-освітніх закладів. З огляду на це, стає зрозумілою невластива для радянських республік надзвичайно розвинута система освітніх закладів із національними мовами навчання. Так, у 1954/1955 навчальному році в УРСР навчалось російською мовою 4 млн. 21 тис. учнів, молдавською мовою – 30,2 тис. учнів, угорською – 16,2 тис. і польською – 2039 учнів. Упродовж всіх повоєнних років такий роз-

поділ учнів не зазнавав принципових змін, тож на початок 1990/1991 навчального року в школах Радянської України навчалось російською мовою 4 млн. 297 тис. учнів (тоді як українською мовою – 3 млн. 59 тис.), молдавською мовою – 33,1 тисяч учнів, угорською – 17,6 тис. і польською – 430 учнів [22].

Політика України в освітньому питанні виявилася напрочуд послідовною: мережу загальноосвітніх закладів мовами етносів України було не лише збережено, а й істотно розширено. Як наслідок, у 1998/1999 навчальному році навчалось мовами румунською (разом із молдавською) 34897 учнів (0,5 % їх загального числа), угорською – 21214 учні (0,3 %), польською – 1109. До того ж вперше за півстоліття було відновлено навчання кримськотатарською мовою в Україні: 4071 учень (0,1 %) навчався цією мовою. У 1999/2000 навчальному році вже в незалежній Україні діяло 2,5 тис. шкіл з російською мовою навчання, 99 – з румунською, 70 – з угорською, 11 – з молдавською, 10 – з кримськотатарською, 5 – з єврейською, 3 – з польською. Працювало 2363 школи з кількома мовами навчання, зокрема навчалися мовою: румунською – 27478, угорською – 21267, молдавською – 7243, кримськотатарською – 4335, польською – 1169, словацькою – 87, болгарською – 53 учні [23].

Зазначена тенденція зберігалася й у наступних роках, зокрема після Помаранчевої революції: за інформацією Дмитра Саламатіна, тодішнього заступника голови парламентського комітету з науки та освіти, в 2005/2006 навчальному році в загальноосвітніх навчальних закладах України навчалось російською мовою 1077928 учнів, румунською – 25220, угорською – 18948, молдавською – 5776, кримськотатарською – 5608, польською – 1445, і болгарською – 97 учнів [24]. Прикметно, що цю інформацію було подано у специфічно негативному контексті – як «свідчення»... насильницької українізації меншин з боку владних кіл України.

І посьогодні жодних ознак відходу України від задекларованої та добровільно взятої на себе демократичної політики немає: за даними від 2008 р. російською мовою в Україні навчається 18,5 % учнів при чисельності росіян у 17,2 %, що спростовує твердження про штучну й насильницьку прив'язку освітньої політики держави до національного складу населення, а отже – підтверджує наявність у громадян України реальних можливостей обирати мову освіти. 1,3 % учнів України нині навчається мовами дрібніших меншин, зокрема, румунською 0,49 % учнів, молдавською 0,11 %, угорською 0,37 %, кримськотатарською 0,13 % та польською 0,03 %. Наведені цифри переконливо підтверджують безпрецедентну політику України щодо забезпечення меншинам надзвичайно потужних механізмів

захисту своїх прав та інтересів у сфері освіти рідними мовами. Меншини ж повною мірою користуються власними правами. Подібна політика приносить безпрецедентні для світової практики результати: парадоксально, але закономірно – відродження меншин в Україні відбувалося швидше за титульну націю! Так, у 2001 році в Україні 95,4 % угорців визнавали рідною мову своєї національності, 3,4 % – українську і 1 % російську. Схожою є ситуація щодо румунської спільноти: в 2001 р. 91,7 % румунів визнали рідною румунську мову (що майже на 30 % більше, ніж у 1989 р.), українську – 6,2 % і російську 1,5 %. Як бачимо, у румунів України не лише відбулося величезне за своїми масштабами відродження рідної мови, але й навіть впала частка осіб, які визнають українську мову рідною – з 9,8 % в 1989 р. до 6,2 % в 2001 році!

Дані щодо рідної мови меншин особливо промовисто виглядають у регіональному розрізі: 99,1 % румунів Закарпаття визнали рідною мову своєї національності, і лише 0,6 % визнали рідною державну мову (при 0,3 % румунів, які визнали рідною іншу, вочевидь угорську чи циганську), а російську взагалі не назвав рідною жоден представник румунської меншини. Трошки кращою є ситуація в угорців: 97,1 % угорців Закарпаття визнали рідною мову свого народу, 2,6 % українську і 0,3 % російську [25]. У Чернівецькій області 91,9 % румунів визнали рідною власну мову, 6,8 % – українську та 0,9 % російську – причому зазначені показники впали порівнянню з 1989 роком. Проте найбільш небезпечною тенденцією виявляється незнання представниками цих меншин державної мови. Угорці та румуни і через десять років незалежності України засвідчили вкрай низький рівень володіння українською та російською мовами: в 2001 році 45,7 % угорців володіли українською мовою і 30,7 % – російською, 37,7 % румунів тоді ж заявили про володіння ними державною мовою і 44,0 % – російською [26]. В той же час в угорців та румунів, які проживають головним чином у моноетнічних селах Закарпатської та Чернівецької областей, ці показники є катастрофічно низькими. В Закарпатській області, окрім рідної, володіють також українською 45,5 % і російською 30,4 % угорців, а також серед румунів – українською 24,2 % і російською 37,5 %. У Чернівецькій області румуни, окрім рідної, володіють українською – 41,3 % і російською – 46,0 %, а молдовани – 45,0 % і 55,1 % [27]. Російською мовою румуни та молдовани володіють відчутно краще.

Отже, румунська та угорська етномовні спільноти виділяються серед дев'яти найчисельніших етносів України своєю замкненістю й відірваністю від українського суспільства. Для порівняння розглянемо мовну ситуацію в середовищі наро-

ду, подібного до угорців та румунів за чисельністю, територіальною локалізацією та відсутністю обізнаності з українською мовою та культурою – кримських татар. Цей етнос, попри свої вірогідні відмінності від абсолютної більшості українського населення, а також попри своє нещодавнє повернення після тривалої відсутності на території України, є зразком цілковитої та успішної інтеграції до суспільства держави. Так, відповідно до даних перепису населення 2001 р., татари ще недостатньо володіють українською мовою, та цей показник виріс до 20 % від чисельності кримськотатарського народу лише за 12 років. З організованого радянською владою півстолітнього заслання повернувся народ, практично всі представники якого вільно володіють російською мовою і мають високий рівень освіти, а головне – бажання вивчати і державну мову своєї Батьківщини. Про обізнаність з українською мовою свідчить і поява в останні роки випадків використання українізмів у мові кримських татар, що нині є загальноукраїнською тенденцією практики використання російської мови всіма іншими етносами України. Зазначена тенденція оминула лише дві національні меншини – угорців та румунів. Нині вже також можна прогнозувати збільшення частки українізмів у російській мові кримськотатарського народу і не лише на рівні слів, а й на рівні фонем: так, вже трапляються випадки використання татарами українського фрикативного звуку «г» [28]. До того ж, за всіма соціологічними дослідженнями кримські татари перебувають головним чином на україноцентричних позиціях, а 2006 р. Меджліс кримськотатарського народу і Кримський крайовий осередок НРУ вирішили йти на вибори разом – саме тому за списками НРУ в Криму балотуються в основному представники кримських татар [29]. З огляду на це можна стверджувати що сьогодні кримські татари є невід'ємною складовою українського суспільства, яка, до того ж, активно і послідовно обстоює українські національні інтереси. Зрозуміло, що на тлі кримських татар угорці та румуни видаються вже цілковито ізолюваними меншинами.

Наслідки подібної ізолюваності виявилися катастрофічними для представників угорської та румунської спільнот. При середньообласному офіційному рівні безробіття в 1998 р. 5 % – серед угорців він становив 7,1 %. Якщо середній показник капітальних вкладень на кожного закарпатця становив 114 грн, то на кожного угорця – 98 грн [30, 27]. Аналогічна соціальна ситуація складається й у фактично ізолюваних від решти населення області румуномовних спільнотах Буковини. Як відомо, середня освіта Чернівецької області залишається недостатньо українізованою: лише 84 % учнів навчалися українською у

2002 р. [31]. Цей показник є стабільним протягом усіх років незалежності (від 1998 р. до 2007 р.) і свідчить про перебування майже всього румунського та значної частини молдавського населення поза межами традиційного освітнього процесу України, а отже і його інтеграційним впливом. Це призводить до того, що ця румуномовна меншина є відірваною від решти населення області, що за умов навіть відносної закритості кордону між Україною та Румунією прирікає мешканців такої «резервації» на ізоляцію, а як наслідок – спричиняє погіршення їх життєвого рівня.

Розглянемо це на прикладі Герцаївського району, населення якого, за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., дорівнювало 32,316 чоловік, з яких абсолютну більшість становило румуномовне населення – власне румуни (91,5 %) та молдавани (2,3 %). Українці серед населення району становили лише 5 %, росіяни – 0,9 %, інші етноси – 0,3 % [32]. При цьому з 32 тис. населення в 1997 р. робітників було тільки 6,5 тис., а службовців – 2,8 тис. чоловік. Середньомісячна зарплатня цих двох соціальних груп становила на той час 80 грн при середньообласній у 120 грн і була найнижчою серед інших районів області. Значні групи румунської молоді виїжджають для навчання до Румунії і часто осідають там. Утворюється замкнуте коло: в результаті втрати найбільш дієвої та продуктивної частини румунського населення потенціал відродження румунської громади Буковини зменшується, що стає стимулом для подальшої еміграції молоді. За радянської доби відносно ефективним був стандартний засіб інтеграції іншомовних меншин до суспільства СРСР: через вивчення у закладах середньої та вищої освіти російської мови як єдиної мови міжнаціонального спілкування СРСР. І навчальні заклади успішно справлялися із поставленими перед ними завданнями. За таких умов мова титульної нації УРСР залишалася непотрібною, в той час як повільно та невпинно проводилася мовна, а отже й ментальна та ідеологічна асиміляція меншин Буковини та Закарпаття: в 1989 р. російську мову визнали рідною 1,6 % угорців і 3,5 % румунів України [33, 275]. Нині, як зазначалося, в умовах самостійності України і всебічного визнання нею прав меншин і турботи про них, панування російської мови послабилося і відбулося відродження національних меншин, що засвідчено даними перепису населення 2001 р. Водночас Україна успадкувала негативні наслідки русифікації, коли старше покоління представників меншин ще розуміє російську, слабко володіючи українською. Успадкованими виявилися й риси ментальної асиміляції меншин, що проявилися в орієнтації їх представників на більш поширену

й панівну в Україні мову. В таких умовах навіть через 17 років української незалежності російська мова у зазначених регіонах Західної України і нині є набагато популярнішою, фактично зберігаючи позиції мови міжнаціонального спілкування. У місті Герца Чернівецької області, де понад 80 % жителів є румуномовними і районна газета не має версії державною мовою, місцеві мешканці розуміють, а головне – вивчають передусім російську, а не українську. Це був єдиний район в Буковині і Західній Україні (окрім Закарпаття), де на виборах 2004 р. (в першому та другому турах) переміг В.Ф. Янукович [34], а в 2006 р. Партія регіонів отримала майже однаково з Нашою Україною кількість голосів [35]. Отже, наслідки ідеологічної асиміляції меншин Західної України (і України загалом) виявилися неподоланими, в той час як ізольованість таких меншин від українського культурного простору і українського суспільства загалом – лише посилюється: молоде покоління ізольованих іншомовних суспільств в Україні вже не знає російської, однак і досі не розуміє української.

Ситуація з угорцями та румунами є надзвичайно промовистою, а сама проблема стала критичною. Так, з огляду на задекларований демократичний і соціальний характер української держави, всі найбільш чисельні національні меншини України мають право і реальні засоби для задоволення своїх національно-культурних потреб, у тому числі й можливість отримувати вищу освіту рідною мовою. Водночас більшість таких меншин, включно із такими численними, самобутніми та пасивними, як росіяни й кримські татари, користуючись запропонованими їм широкими можливостями збереження власної самобутності, є чудово інтегрованими в українське суспільство й невпинно просуваються на шляху подальшої інтеграції: зростає частка осіб, що визнають рідною мовою українську, та тих, хто хоча б заявляють про знання української мови. Угорці ж та румуни, не вважаючи за можливе поступатися власною розвинутою системою шкільної освіти, не виявляють бажання вчити українську мову у своїх школах з метою інтеграції до багатонаціонального народу України, роками перебуваючи поза інформаційним впливом України, ігноруючи її мову, культуру та державні інтереси. За таких обставин система середньої освіти лише сприяє посиленню сепаратистських настроїв серед меншин – і рано чи пізно Україна може їх втратити! Надалі ж буде розглянуто шляхи вирішення цієї проблеми.

Зобов'язання України перед міжнародним співтовариством, а також основні засади національного законодавства не дозволяють жодним чином змінювати мовний баланс в угорському та румунському етнічних мікросуспільствах Західної України, обмежуючи ту чи іншу сферу жи-

вання національних мов. Водночас ані російська, ні тим паче українська мови не здатні сприяти інтеграції цих спільнот до народу України через ефект замкнутого кола: загальновизнані мови міжнаціонального спілкування просто не мають жодних можливостей потрапити в угорське та румунське мовні середовища. Ці меншини значно краще інтегровані до суспільств своїх титульних держав, оскільки Україна забезпечила їм безпрецедентно широку культурну автономію, а молодше покоління з успіхом отримує потрібні їм додаткові знання через посередництво англійської мови. Таким чином, єдиним місточком, що й досі пов'язує зазначені спільноти із народом України, є освітня сфера, а саме – сфера вищої освіти. Поки що, з огляду на наведену статистику, сфера ВНЗ вочевидь не впоралася із власним завданням. Однак вона, і певно тільки вона, потенційно має такі можливості. Це теж підтверджено статистичними даними: якщо в 1997 р. 18 % населення Буковини навчалося в румуномовних школах – то лише 2 % здобували вищу освіту румунською. Так само, якщо в 2002 р. близько 15 % населення Закарпаття навчалося угорською – лише 4 % з них здобували рідною мовою вищу освіту.

Реалізувати надважливу для України місію інтеграції етномовних меншин до її суспільства потенційно здатна лише система вищої освіти. Така потенційна можливість пояснюється тим, що ситуація із мовами викладання в системі українських ВНЗ є принципово іншою, адже характерним для неї є цілковите домінування в навчальному процесі саме державної мови: нині відсоток осіб, що навчаються державною мовою у ВНЗ України істотно випереджає аналогічний відсоток по школах. Ця тенденція спостерігається практично в усій Україні, зокрема й у регіонах Південного Сходу. Так, станом на 2006/2007 навчальний рік українською мовою у Запорізькій області навчалося 90% студентів у ВНЗ I–II рівнів акредитації і 85 % – у ВНЗ III–IV рівнів, у Дніпропетровській відповідно 94 % і 80 %, у Харківській – 92 % і 75 %, в Одеській 87 % і 76,5 %. При цьому протягом даного навчального року у школах зазначених регіонів державною мовою навчалося значно менше число учнів: 63 % у Запорізькій області, 79 % у Дніпропетровській, 73 % у Харківській, 68 % – в Одеській області. Навіть на Донбасі й в АРК простежується ця тенденція: станом на початок 2008–2009 навч. року на Донеччині вже 43,4 % студентів навчалися державною мовою у ВНЗ I–II рівнів акредитації, і 51,2 % – у ВНЗ – III–IV рівнів [36], а на Луганщині здобували вищу освіту українською мовою 70 % студентів усіх форм навчання [37], тоді як відсоток осіб із українською мовою викладання у школах обох областей лише

перевищив 40 %. Те ж саме простежується й в АРК, де у 2006/2007 навчальному році понад 90 % учнів шкіл все ще отримували знання російською мовою і лише 5 % – українською, 13,5 % студентів ВНЗ I–II рівнів акредитації вже здобували вищу освіту державною мовою [38].

Ще виразніше зазначена тенденція виявляється в окремих областях Західної України – регіонах проживання принципово не схильних до асиміляції компактних національних меншин із розвинутою системою загальної середньої освіти рідною мовою. У Закарпатській області, як зазначалося, впродовж 2004/2006 навчальних років приблизно 15 % учнів (представники угорської та румунської меншин) навчалося рідною мовою, і водночас упродовж цих років лише 1–2 % студентів-представників меншин отримували рідною мовою вищу освіту у регіональних вищах I–II рівнів акредитації, і 3–4 % – у вузах III–IV рівнів. Сьогодні Ужгородський державний університет (УжДУ) є єдиним в Україні вищим навчальним закладом, в якому представники національних меншин складають вступні іспити рідною мовою (угорською, російською, румунською, словацькою). В УжДУ функціонують угорське, румунське, словацьке, німецьке відділення філологічного факультету. Крім того, в Мукачівському педагогічному училищі підготовка вчителів початкових класів для шкіл з національною мовою навчання ведеться угорською мовою. У 1996 р. у м. Берегове відкрито Закарпатський угорський педагогічний інститут, де зараз навчається 114 студентів. Угорською мовою здобувають фахову освіту в окремих групах Мукачівського державного аграрного технікуму, Ужгородського училища культури та Берегівського медичного училища [39]. Як бачимо, вища освіта мовами меншин є локальною, закономірно покликаною обслуговувати потреби таких меншин головним чином у педагогічних кадрах та представниках гуманітарних дисциплін: історії, філології, культурології. Освіта ж національними мовами з інших спеціальностей, попри наявність відповідних, створених державою можливостей, не здобуває багато прихильників. Ця тенденція набуває абсолютних рис у Чернівецькій області, де державною мовою впродовж 2004/2007 навчальних років навчалося 99 % студентів I–II рівнів акредитації і всі 100 % студентів закладів III–IV рівнів – тобто абсолютна більшість молдавського і румунського населення регіону.

Наведені факти іноді використовуються при звинуваченні української влади в асиміляторській політиці та нехтуванні інтересами меншин. Натомість вони не просто підтверджують наявність у студентів реальної можливості в загальному масштабі обирати собі мову викладання у вузі, але й засвідчують бажання представників

національних меншин здобувати освіту саме мовою української держави. Переважна більшість молоді національних меншин України свідомо та добровільно прагне вчитися і вчиться у ВНЗ із українською мовою викладання.

Подібна роль державної мови у системі вищої освіти аж ніяк не є випадковою. Так, від самої появи університетів як вищих установ у системі закладів освіти навчання в них подеколи, незалежно від якості отриманих знань, ставало свідченням приналежності такої людини до загальнодержавної еліти. Саме це вже в наш час і зумовило специфічну тенденцію щодо мови викладання у ВНЗ. У багатонаціональних державах з кількома мовами викладання у ВНЗ (в наш час це фактично більшість пострадянських країн) число студентів, що навчаються офіційною, панівною, мовою завжди випереджає число школярів, які навчаються цією мовою. І навпаки, відсоток осіб, що навчалися у загальноосвітніх початкових і середніх закладах менш престижною мовою (зокрема й мовою меншини) завжди був нижчим за відсоток студентів ВНЗ, що здобували знання такою мовою. Таке явище є характерним не лише для сучасної України, а й західноєвропейських держав із розвинутою демократією. Так, за даними міністерства освіти Франції від 2005 р. реалізували своє право на здобуття освіти регіональними мовами 35 тис. учнів з числа мовних меншин, зокрема: 9000 учнів у Країні Басків (25 % всіх учнів регіону), 11 тис. у Бретані (1,5 % учнів історичної області), 7000 в Ельзасі (7 %), 2 з половиною тисячі школярів у Каталонії (4 % учнів, і 1 % на рівні середньої освіти), а також лише 4 тис. учнів з 15-мільйонного населення Окситанії (південь Франції). Водночас можливості здобуття вищої освіти даними національними мовами не забезпечено і нині, можливим є лише вивчення самих цих мов на університетському рівні у якості самостійних навчальних предметів [40].

Саме тому цілковите домінування у вузах Чернівецької та Закарпатської областей державної мови в системі вищої освіти є природним і виправданим, що відображає споконвічну освітню тенденцію всіх без винятку держав і суспільств світу. Встановленою закономірністю, а також відсутністю кваліфікованих кадрів – однак жодною мірою не «шовіністичною» чи асиміляторською політикою – і пояснюється теперішня відмінність у кількості студентів, що навчаються недержавною мовою в системі середньої освіти порівняно з вищою. При цьому сам по собі багатонаціональний характер українського суспільства іноді є предметом маніпуляцій в освітній сфері. Багатьма «правозахисниками» [41] механізм реалізації меншинами права на освіту зводиться до вимоги закріплення спів-

відношення обсягу мови освітніх закладів із національним складом відповідних регіонів. Проте за системним та телеологічним тлумаченням права на освіту рідною мовою, воно не означає автоматичного надання повного обсягу усіх наявних у державі засобів для збереження національних мов на рівні з державною мовою, а лише передбачає потенційну можливість збереження та розвитку культурної самобутності, прав і можливостей, що їх реально потребує та чітко вимагає спільнота або від яких вона не збирається відмовлятися. Тут також необхідно враховувати бажання членів такої спільноти, і передусім самих студентів та їх батьків як носіїв мови, і водночас практичних реалій і громадської думки на місцевому рівні щодо доцільності, а отже, правомірності такого викладання. Тому, якщо, наприклад, роми не вимагають вищої освіти рідною мовою, Україна не зобов'язана витратити кошти на примусове їх навчання. Цілком зрозуміло й беззаперечно, що оскільки білоруси в Рокитнівському районі Рівненщини, а також ментально українізовані росіяни Західної та Центральної України не вживають практичних заходів щодо власної самоорганізації, не вдаються до законодавчо дозволенних публічних виявів власної незгоди із подібними діями влади, то вони не зацікавлені у збереженні своєї групової особливості, прагнучи інтегруватися в україномовне суспільство цих регіонів через вивчення передусім державної мови. Загальновідомо, що в містах даних регіонів російській мові та культурі ніщо не загрожує, адже самі міста є переважно двомовними, тож виключно україно-

мовний характер викладання предметів у ВНЗ регіонів саме і покликаний підвищити загальнодержавну конкурентоздатність таких осіб, інтеграцію їх до культури українського народу.

У контексті проведеного дослідження стає зрозумілою і позиція міністра освіти і науки України І. О. Вакарчука. Попри обнадійливу статистику, значна кількість молоді, здобувши освіту в національних школах, зберігши свою культурну самобутність, все ж не проходить увесь цикл навчання державною мовою. Переважна більшість студентів з числа меншин, що здобувають вищу освіту державною мовою, стикаються при цьому із неочікуваними складнощами з огляду на банальне незнання ними державної мови, вкрай недосконало вивченої у школі. І якщо це не створює проблеми російськомовним українцям, то це так чи інакше ускладнює інтеграцію до українського суспільства представників замкнених, мовно відірваних від українства спільнот. Зі свого боку, Україна, зробивши все що можна за державні гроші задля порятунку мовної та культурної самобутності таких меншин, тепер зіткнулася із наслідками випадання з українського суспільства цих самозамкнених, хоч і цілковито відроджених меншин. З огляду на неможливість кількісних змін в освітній системі відповідно до взятих на себе Україною міжнародних зобов'язань, потрібна зміна якості – яку пропонує Іван Вакарчук у контексті українізації викладання технічних предметів. Заперечувати запропоновану міністром освіти політику – означає нехтувати інтересами меншин та вести країну до дезінтеграції.

1. Правозащитники рассказали ОБСЕ об Украине и русском языке. – Режим доступу: daily.com.ua/news/3/2008-03-54908.html; www.news.a.ua/?id=8382&p=news_election2007; www.partyofregions.org.ua/contrprop/resonance/476685aa702fe/
2. Міністр образования за три года переведет все университеты страны на госязык? // Мотор Сич.–03.04.2008.– №23(6033).– Режим доступу: <http://www.motorsich.com/userfiles/file/gazeta/4/23.pdf>.
3. Макиавелли Н. Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия / Н. Макиавелли. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 576 с. – Режим доступу: <http://kursach.com/biblio/0001000/101.htm>.
4. Тарасов О. Право народов на самоопределение как фундаментальный демократический принцип / О. Тарасов // Свободная мысль-XXI. – 2002. – №9. – Режим доступу: <http://left.ru/2002/22/tarasov72.html>.
5. Миллер А. И. Россия и русификация Украины в XIX веке / А. И. Миллер // Россия – Украина: история взаимоотношений / [отв. ред. А. И. Миллер, В. Ф. Репринцев, Б. Н. Флоря]. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 248 с. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/vzaimo/vz12.htm>.
6. Kurlander E. The price of exclusion: ethnicity, national identity, and the decline of German liberalism, 1898-1933 / E. Kurlander. – NY: Berghahn Books, 2006. – 387 p.
7. L'alsacien, deuxième langue régionale de France // Insee, Chiffres pour l'Alsace – 12.2002. – № 12. – Режим доступу: http://www.insee.fr/fr/insee_regions/alsace/rfc/docs/cpar12_1.pdf.
8. Howard H. Latin American language policy // Encyclopedia of Contemporary Latin American culture / [ed. by D. Balderston, and M. González]. – London: Routledge, 2000. – Режим доступу: tulane.edu/~howard/Pubs/LALangPol.html.
9. Pyrrillis R. Stemming the Tide // National Museum of the American Indian: Celebrating Native Traditions and Communities. – 2001. – Vol. 2. - №1. – Режим доступу: <http://yeoldeconsciousnessshoppe.com/art44.html>.
10. Субтельний О. Україна. Історія / О. Субтельний. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 1992. – 512 с.
11. Національні процеси в Україні : історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник : у 2 ч. / [за ред. В. Ф. Панібудьласки]. – К. : Вища школа, 1997. – Ч. 1. – 583 с.
12. Алфавитный список народов, обитающих в Российской Империи // Демоскоп Weekly. – 2005. – № 187 – 188. Відскановано з видання: СПб., 1895. – Режим доступу: www.demoscope.ru/weekly/2005/0187/perep04.php.
13. Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. Энциклопедический словарь. Современная версия / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – М. : Эксмо, 2003. – 672 с; (Створено на основі Малого Енциклопедичного словника 1907 р.). – Режим доступу: www.slova.ks.ua/Slova/M.html.
14. Сидорук І. Проблема українсько-білоруської мовної межі / І. Сидорук. – Аугсбург : Товариство прихильників ВУАН, 1948. – 24 с. – Режим доступу: <http://community.livejournal.com/polissja/20333.html>.
15. Антоноук Г. Западные полешуки (дулебы, червоннорусы, русы): их путь во всемирной истории (краткая историчес-

- кая справка) / Г. Антонюк // Збудинне. – 1993. – VIII. 1–31. – № 6 (68). – Режим доступу: www.demiurgos.communityhost.ru/thread/?thread_mid=786459387.
16. Міранович Я. Асиміляція беларусаў Беларускай Я. Міранович // Ніва. – 2004. – № 4 (2489). – Режим доступу: http://www.harazd.net/~nadbuhom/ukrajinci_bilorusy/asymilacija_bielarusau_bielastoczczyny.htm
 17. Рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 р. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_055
 18. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин 1992 р. – Режим доступу: <http://www.911.kiev.ua/files/gramad/minority1.txt>
 19. Європейська хартія регіональних мов або меншин 1992 р. (ч. 1 ст. 8). – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/docs/ets/ets148re.htm>; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. (ст. 27) – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043&p=1096981968368068
 20. Enseignement des langues régionales : Jack Lang souhaite «un nouvel élan» // L'Èime Prouvençau. – 2001. – № 39. – Режим доступу: <http://prouvenco.presse.free.fr/archi.educ.html#lang>
 21. Данные о распределении общеобразовательных школ министерства просвещения Украинской ССР по языкам обучения (на начало соответствующего уч. года) // ЦГАВОВУ. – Ф. 166. – Оп. 15. – Д. 1638. – Л. 5-8, 172; Д. 4951. – Л. 7; Д. 5269. – Л. 2; Д. 8976. – Л. 77; Д. 9257. – Л. 22; Оп. 17. – Д. 91. – Л. 40-42.
 22. Тарасенко В. Етнополітичний менеджмент та вирішення мовних проблем національних меншин (на прикладі України) / В. Тарасенко // Človek a spoločnosť. – 2000. – № 1.
 23. Крисаченко В. С. Українська політична нація : генеза, стан, перспективи / В. С. Крисаченко, М. Т. Степико, О. С. Власюк та ін. / [За ред. В. С. Крисаченка.]. – К. : НІСД, 2004. – 656 с. – Режим доступу: niss.gov.ua/book/Krizachenko/GI-4_cnv.htm
 24. Учат в школі. На якому мові? // Картина дня. – 06.02.2007. – Режим доступу: http://www.kartina-ua.info/index.phtml?art_id=68899&action=view&sel_date=2007-02-06.
 25. <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/>
 26. Етнічний та мовний склад населення // Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти / [за ред. Курас І. Ф., Пирожков С. І.]. – К. : Державний комітет статистики України, Інститут демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України, 2004. – Режим доступу: ukrstat.org.ua/05_03.htm 4.3.
 27. Розподіл населення окремих національностей за іншими мовами, крім рідної, якими володіють. – Режим доступу: http://www.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_popul5/
 28. Эмирова А. Русский язык в речевой деятельности крымских татар / А. Эмирова // X Конгресс Международной ассоциации преподавателей русского языка и литературы (СПб., 30.06–5.07 2003 г.). – СПб., 2003. [цит. за: Голос Крыма.]. – 2003. – №31.
 29. Иванов Л. В Крыму вместо одного Руха в бюллетени для голосования включили совсем другой // Обком. – 25.03.2006. – Режим доступу: <http://obkom.net.ua/news/2006-03-25/1825.shtml>.
 30. Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві / О. Майборода, Р. Чілачава, Т. Пилипенко та ін. – К. : Фонд «Європа XXI», 2002. – 312 с.
 31. Центр Разумкова 2002 / [гол. ред. Л. Шангіна.]. – К. : Заповіт, 2003. – С. 581;
 32. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України / М. С. Дністрянський. – Львів : Літопис, 2006. – С.477.
 33. Міжнародні відносини та національні меншини України : стан, перспективи / [упоряд. Р. Ш. Чілачава, Т. І. Пилипенко; за ред. Р. Ш. Чілачави.]. – К. : Голов. спеціаліст. ред. літ. мовами нац. меншин України., 2004. – 384 с.
 34. Хорунжа Т. «Я хотів би бути лобістом нацменшин, але...» // Національне питання і вибори / Т. Хорунжа // Форум націй. – 2006. – №3(46).
 35. Огляд виборчого процесу у Чернівецькій області (квітень 2006) / КуПол (Культура і Політика). – 2006.
 36. Прес-реліз Головного управління статистики у Донецькій області січень-грудень 2008 року. – Режим доступу: <http://donetskstat.gov.ua/pres/presreliz.php?dn=1208&number=7>
 37. Степаненко А. Языковых дел «мастера»... / А. Степаненко // Наша газета. – 21.02.2009. – Режим доступу: <http://nashgazeta.com.ua/modules.php?name=News&file=article&sid=886>.
 38. Колесниченко В. Европейская хартія регіональних мовних меншин. Отчет о ее выполнении в Украине, а также о ситуации с правами языковых меньшинств и проявлениями расизма и нетерпимости. – Режим доступу: <http://www.from-ua.com/politics/e62743796b72a.html>.
 39. Мітрянєва С. І. Міжнародні аспекти консолідації українського суспільства (на прикладі Закарпатської України) / С. І. Мітрянєва // Стратегічна панорама. – 1999. – № 1–2. – Режим доступу: http://www.niurr.gov.ua/ukr/publishing/panorama1~2_99/gp_2mi.htm.
 40. Regional an minority languages and cultures in France are outlaws addressed to: The committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR). – Режим доступу: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/info-ngos/EBLUL.pdf>
 41. Малинкович В. Уровень українізації школьного образования в различных регионах Украины / В. Малинкович // Степень українізації образования на Украине. – МИГПИ, 2005. – Режим доступу: igpi.ru/info/people/malink/1111152776.html

O. Kurinni

STATE LANGUAGE IN THE EDUCATIONAL SYSTEM AS A SOURCE OF LINGUISTIC MINORITIES' INTEGRATION INTO UKRAINIAN SOCIETY

This article is dedicated to the problem of separated ethnolinguistic minorities' integration into Ukrainian society through educational sphere. Review of traditional educational policy in several biggest states has been performed, oriented on their societies' integration by means of minorities' linguistic assimilation – in comparison with educational policy of Ukraine in compliance with its international obligations. It has been generalized that necessity of providing the optimal balance between ethnocultural aims of the minorities and their social-economic interests, as well as with the whole society – by studying a range of subjects in state language in the minorities' schools.

Key words: state language, education, language minorities, ethnolinguistic, language policy, society.